

Türk Edebiyatı'nda Hamse

Mehmet ARSLAN*

Hamse

HAMSE, Arapça *hams* (beş) kelimesinin müennesidir. Beş unsurdan meydana gelen şey demektir. “Evkât-ı hamse (beş vakit)”, havâss-ı hamse (beş duyu), “hamse-i mütehayyire (Zühre, Utarit, Merih, Müşterî ve Zühal'den meydana gelen yıldız topluluğu)” gibi.

Hamse, edebiyat terimi olarak İran ve Türk edebiyatlarında beş mesneviyi ihtiva eden mecmualara verilen addır.¹ *Hamse*, beş mesneviden oluşan külliyyat anlamında ilk defa Nizâmî-i Gencevî'nin *Mahzenü'l-esrâr*, *Hüsrev ü Şîrin*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* adlı Farsça eserleri hakkında kullanılmıştır. *Penc Genc* (beş hazine) adıyla da anılan bu mesnevilerin taklit edilme-

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Hamse konusunda günümüze kadar yapılan belli başlı araştırmalar (kitaplar, makaleler, ansiklopedi maddeleri) aşağıda verilmiştir. Makalemizde bu konu işlenirken büyük ölçüde bu çalışmalardan yararlanılmıştır: *Meydan Larousse*, “Hamse”, İstanbul, 1990, c. V, s. 581; Tahsin Yazıcı ve Cemal Kurnaz, “Hamse”, *DİA*, İstanbul 1997, c. XV, s. 499-500; Hüseyin Ayan, “Hamse”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergah Yay., 1981, c. IV, s. 89-90; Hüseyin Ayan, “Divan Edebiyatında Hamseler”, *A.Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı, Ankara, 1979, sy. 10, s. 87-100; İskender Pala, “Hamse”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 2. bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 1995, s. 208-210; İsmail Ünver, “Mesnevi”, *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), 1986, s. 415-417 ve 461-463; Clement Huart, “Hamse”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1964, c. V, s. 200; Saim İnal Savi, “Fars Edebiyatında Hamseler”, *A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1986, sy. 14, s. 37-45; Abdulkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, 1980, s. 103-106; Abdulkadir Karahan, “Hamse”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XVIII, s. 454-455; Tunca Kortantamer, *Nev'i-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir, 1997, s. 10-16; Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1984, c. I, s. 103-113 ve 226-229; Agah Sırrı Levend, “Fezî'nin Bilinmeyen Hamsesi”, *TDAY Belleten*, 1955, s. 143-152; Nail Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, İstanbul, 1961.

siyle sayıları artmaya başlayan bu tür eserlere ortak bir isim olarak *hamse* adı verilmiştir.²

Nizâmî'nin açmış olduğu bu yolda İran ediplerinden Hâcû-yı Kirmânî, Hüsrev-i Dihlevî, Abdurrahman Câmî ve Molla Câmî'nin hemşire-zâdesi Abdullâh-ı Hatîfî, Mirza Muhammed Sâdık Nâmî, Hilâlî-i Esterebâdî, Kemâlüd-dîn-i Zamîrî ve Çağatay edebiyatı ediplerinden Mîr Ali Şîr Nevâyî gibi üstatlar kıymetli eserler meydana getirerek "Hamse-nüvîs" adını aldılar.

Hamse yazmak sanatı Sultan Yıldırım Bayezid devrinden yani XIV. asırdan itibaren İranlılardan Türklere intikal etti. Her sanat meyânında olduğu gibi hamsecilikte de edebiyatımız bir tercüme ve taklit devri geçirmiştir. Fakat zamanla Türk hamseciliği kendi benliğini bulmuş ve İran tarzından çok uzaklaşarak bambaşka bir tarzda gelişmiştir. Türk hamseciliğinin hususiyeti küçük hikayecilik ve nesir unsurlarını bu edebi sanatta kullanmasıdır. Bu şekilde Türk hamseciliği İran tesirinden tamamen kurtulmuş bulunmaktadır. Nergisî Mehmed Efendi mensur tarzıyla, Nev'î-zâde Atâyî ise küçük hikayeleri hamse çerçevesi içinde işlemesi ile bunun en güzel misallerini göstermişlerdir.³

Hamse kavramı, istisnaî örnekleri de gözönünde bulundurularak, "bir müellifin beş kitabını içine alan eserler topluluğudur" şeklinde de tarif edilebilir. Hamse yazarlarına "Hamse-nüvîs" veya "Sâhib-i Hamse" denilmektedir. Hamse yazan bazı şairler beş mesnevi ile yetinmemişlerdir. Bizim edebiyatımızda buna en güzel örnek Lâmi'î Çelebi'dir. Bilindiği gibi Lâmi'î'nin mesnevilerinin sayısı ondan fazladır. Yazdığı mesnevi sayısı beşten fazla olan müelliflere de *Sâhib-i Sitte*, *Sâhib-i Seb'a* gibi adlar verilmektedir. Lakin edebî an'ane, "Hamse Sahibi" veya "Sâhib-i Hamse" demeyi uygun görmüştür. Beş mesneviden fazla yazanların başında Nizâmî gelir. Beşten fazla mesnevi yazma konusunda Nizâmî'yi İran edebiyatında Hâcû-yı Kirmânî, Nizâmüddin Mahmud Dâ'î-i Şîrâzi ve Abdurrahman Câmî takip ederler.⁴

Hamse terimi bize, ilk ve standart örneklerini de orada gördüğümüz İran edebiyatından geçmiştir. İran edebiyatında hamse geleneğini başlatan XII. yüzyılda yaşamış büyük mesnevi şairi Genceli Nizâmî'dir. Nizâmî, hamsesini *Penc Genc* (Beş Hazine) adıyla adlandırmıştır. Bu adlandırma, Sanskrit dilinde yazılmış ve beş kitapta toplanmış Hint masallarının aldığı ad olan *Pantscha Tantra* isminin ilhamına veya etkisine bağlanıyor. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla iyi bir Müslüman olduğundan şüphe edilmeyen Nizâmî'nin, İslâm'da ve kültür hayatımızda müstesna bir yeri olan ve kutsal sayılan (İslâm'ın beş şartı, beş vakit namaz, hamse-i (pençe-i) âl-i abâ (beş parmağı açık elin kötü nazarlardan koruyacağına inanılması) vb. beş sayısından ilham alarak da eserine

2 Tahsin Yazıcı ve Cemal Kurnaz, "Hamse", s. 499.

3 Nail Tuman, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, s. i, iii.

4 Hüseyin Ayan, a.g.m., s. 92.

Penc - Genc adını vermiş olabileceği düşünülebilir. *Penc - Genc* tabirinin ilham kaynağı ister Hind'e, ister İslâm'a ister hurafelere dayansın, kültür hayatımızda "beş" sayısının yadsınamaz bir yeri olduğu muhakkaktır. Binaenaleyh Nizâmî'nin mecmuasına *Beş Hazine* adını vermesi bunlardan birini nazar-ı itibara almasından kaynaklanabileceği gibi, tesadüfi de olabilir.⁵ İlk *hamseyi* yazdığı üzerinde fikir birliği olan fakat beş mesnevisine *Hamse* adını bizzat kendisinin koyup koymadığı konusunda tartışmalar bulunan Nizâmî'nin ilk büyük *hamse* üstadı olarak benimsenip daha sonra gelen İran ve Türk şairlerince örnek alındığı açıkça görülmektedir.

İlk hamse üstadı olarak kabul edilen Nizâmî'ye, ayrıca diğer İran şairlerinin mesnevilerine Türk şairleri geleneğe uyarak cevap vermişler, nazire yazmışlar veya bu eserleri tercüme etmişlerdir.

Emir Husrev Dihlevî'nin *Matla'ul-envâr*, Hâcû-yı Kirmânî'nin *Ravzatü'l-envâr*, Câmî'nin *Tuhfetü'l-ahrâr*, Nevâyî'nin *Hayretü'l-ebrâr* mesnevileri hamse yolunda ilk üstat olan Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ına birer cevaptır. Bizim edebiyatımızda da *Mahzenü'l-esrâr*'a nazire ya da cevap yazmış şairler yekun tutar. Çağatay şairi Haydar'ın *Mahzenü'l-esrâr*'ı, Hayâtî'nin (Ahmed-i Rıdvan'ın) hamsesinin ilk mesnevisi olan *Mahzenü'l-Esrâr*, Âzerî'nin *Nakş-ı hayâl* mesnevisi, Cinânî'nin, Âzerî'nin *Nakş-ı hayâl*'ine nazire olarak yazdığı *Riyâ-zü'l-cinân*, Vahşî'nin *Huld-ı Berîn* adlı mesnevisi, Bursalı Rahmî'nin *Gül-i Sadberg'i*, Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gülşen-i Envâr* mesnevisi de Nizâmî'ye nazire olarak yazılmış hamselerdir. Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ı da Câmî'nin *Subhatü'l-eb-râr*'ına bir cevaptır. Atâyî, "Heft Hân"ın da Nizâmî'nin "Heft Peyker"ine cevap olduğunu söylüyor. Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gencîne-i Râz*'ı da -Atâyî'nin *Sohbetü'l-ebkâr*'ı gibi- Câmî'nin *Subhatü'l-ebrâr*'ına naziredir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, tanınmış hamse şairlerinin eserlerine nazire ya da cevap yazmak bir gelenek oluşturmuştu. Bu nazireler nazire yazıldığı eserle aynı ismi taşıyabileceği gibi, farklı isimlerde de olabiliyordu. Bu geleneğin nasıl hayata geçirildiğini örneklemek ve bu konuda bir fikir vermek açısından sadece ilk hamse üstadı olarak kabul edilen Nizâmî'nin hamsesindeki eserlere İran ve Türk şairleri tarafından yazılan nazire ve cevapları, tercümeleri -tesbit edilebildiğimiz kadarıyla- aşağıda veriyoruz.⁶

5 Hüseyin Ayan, a.g.m., s. 87-100.

6 Nizâmî'nin *Hamse*'sindeki mesnevilere yazılan nazire, cevap ya da tercüme konusunda şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Nazir Akalın, "Nizâmî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri", *Bilgi Dergisi*, Güz 1998, sy. 7, s. 79-87; Saime İnal Savi, "Fars Edebiyatında Hamseler", s. 37-45; Gülgün Erişen, "Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sadberg'i", *A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, 1992, c. X, s. 292-305; İ. Hakkı Aksoyak, "Mahzenü'l-Esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerde Ortak Hikayeler", *Bilgi Dergisi*, Güz 1996, sy. 3, s. 82-89; Asgar Dilperîpûr, "Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", çev. M. Fatih Köksal, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1999, sy. 8, s. 199-238; Agah Sırrı Levend, *Ali Şir Nevâî III. Cilt, Hamse*, Ankara, 1966; Tunca Kortantamer, *Nevî-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir, 1997.

i. Mahzenü'l-Esrâr:

(a) İran edebiyatında: Emir Hüsrev Dihlevî, *Matla'ul-envâr*; Hâcû-yı Kirmânî, *Ravzatü'l-envâr*; Kâtibî-i Nişâburî, *Gülşen-i Ebrâr*; Abdurrahman Câmî, *Tuhfetü'l-ahrâr*; Urfî-i Şîrâzî, *Mecma'ul-ebkâr*; Feyzî-i Hindî, *Merkez-i Edvâr*; Melik-i Kumî, *Menba'ul-enhâr*.

(b) Türk edebiyatında: Ali Şîr Nevâî, *Hayretü'l-ebrâr*; Çağatay hükümdarı Hâce bin Abdulvehhâb, *Maksadiü'l-ewâr*; Haydar Harezmi, *Mahzenü'l-esrâr*; Âzerî İbrâhim Çelebi, *Nakş-ı Hayâl*; Cinânî Mustafâ, *Riyâzü'l-cinân*; Bursalı Rahmî, *Gül-i Sad-berg*; Taşlıcalı Yahyâ, *Gülşen-i Envâr*; Nev'î-zâde Atâyî, *Nefhatü'l-ezhâr*; Ahmed-i Rıdvân, *Mahzenü'l-esrâr*; Hayâlî, *Ravzatü'l-envâr*; Gelibolulu Âlî, *Tuhfetü'l-uşşâk*; Hilmî, *Bahrü'l-kemâl*.

ii. Husrev ü Şîrîn:

(a) İran edebiyatında: Âsafî, Hâce Şihâbüddîn, Âhî, Kâsımî, Kevserî, Şâpûr, Âsaf Hân, Şerîf Kâşî, Vâsıf, Maşrıkî, Hindû, Rûhu'l-Emîn İsfahânî, İbrâhim Edhem, Hızrî, Nâmî, Şihâb-ı Turşizî, Ayânî, Şu'le (Muhammed Ca'fer-i Neyrizî) ve Şeref-i İsfahânî, *Husrev ü Şîrîn*; Emir Husrev-i Dihlevî, Hâtifi-i İsfahânî ve Mîr Muhsin, *Şîrîn ü Husrev*; Ârifî, *Ferhâd-nâme*; Mevlânâ Vahşî el-Yezdî, Urfî-i Şîrâzî ve Fevkî, *Ferhâd u Şîrîn*; Bezmî, *Şîrîn ü Ferhâd*.

(b) Türk edebiyatında: Kutb, Fahrî, Şeyhî, Ahmed Rıdvân, Mu'îdî, Hayâtî, Ârif Çelebi, Hamîdî-zâde Celîlî, İmâm-zâde Ahmed, Mahvî, Fasîh Ahmed Dede, Sâlim, Halîfe, Mevlânâ Sadrî ve Mustafa Aga Nâsır, *Husrev ü Şîrîn*; Ali Şîr Nevâî, Şehzâde Korkud (Harîmî) ve Nâkâm, *Ferhâd u Şîrîn*; Âhî, *Hikâyet-i Şîrîn ü Pervîz ve Rivâyet-i Gülgün u Şebdîz*; Lâmiî Çelebi, Şânî ve Ömer Bâkî, *Ferhâd-nâme*.

iii. Leylî vü Mecnûn:

(a) İran edebiyatında: Emir Hüsrev Dihlevî, Kâtibî-i Nişâburî, Merâğî-i Tebrîzî, Abdurrahman Câmî, Nizâmüddin Ahmed Süheylî, Mektebî-i Şîrâzî, Kudsüddin Emîr Hâc, Hâtifi-i İsfahânî, Âhî-i Meşhedî, Hilâlî-i Esterebâdî, Mirzâ Muhammed Kâsımî, Nüvidî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Kemâlüddîn-i Zamîrî, Sarfî-i Keşmîrî, Rûhu'l-Emîn-i İsfahânî, Münîr-i Lâhorî, Kâşif-i Şîrâzî, Ali Rızâ Tecellî, Muhammed Nâmî, Mehdî Big, Sabâ-yı Kâşânî.

(b) Türk edebiyatında: Ali Şîr Nevâyî, Ahmed Sinân Behiştî, Hamdullah Hamdî, Ahmed-i Rıdvân, Kadîmî, Hamîdî-zâde Celîlî, Atâyî, Ahmed Sevdâyî, Hakîrî-i Tebrîzî, Fethullâh Ârif, Muhyî, Zamîrî, Sinân Çelebi, Rif'at Abdulhay, Fuzûlî, Kadîmî, Celâl-zâde Sâlih, Halîfe, Kaf-zâde Fâ'izî, Örfî Mahmûd, Andelib, Nâkâm, Kul Ata Âzerî ve Garîb Nûr Muhammed, *Leylâ vü Mecnûn*; Şâhidî, *Gülşen-i Uşşâk*; Lârendeli Hamdî, *Hayret-nâme*.

iv. Heft Peyker:

(a) İran edebiyatında: Emir Husrev-i Dihlevî, *Heşt Bihişt*; Hâtifi-i İsfahânî, *Heft Manzar*; Feyzî-i Hindî, *Heft Kişver*.

(b) Türk edebiyatında: Nevâî, *Seb'a-i Seyyâr*; Râ'î Hidâyetullâh, Aşkî, Emin Yümnî, Trabzonlu Ramazan, Kudî Çelebi ve Bursalı Şâh Ali Ulvî, *Heft Peyker*; Lâmiî Çelebi, *Terceme-i Heft Peyker*; Atâyî, *Heft Hân*; Feyzî, *Heft Seyyâre*; Âlî, *Heft Meclis*; Hayâtî, *Behrâm-ı Gür*.

v. İskender-nâme (Şeref-nâme ve İkbâl-nâme):

(a) İran edebiyatında: Râ'î Hidâyetullâh, *İskender-nâme*; Emir Hüsrev-i Dihlevî, *Âyîne-i İskenderî*; Abdurrahman Câmî, *Hirednâme-i İskenderî*; Hâtifi-i İsfahânî, *Timûr-nâme*; Feyzî-i Hindî, *Ekber-nâme*; Ebû İshak Sabûri, *Kıssa-i İskender*.

(b) Türk edebiyatında: Ahmedî, Cemâlî, Ahmed-i Rıdvân, Hayâtî ve Figânî, *İskender-nâme*; Nevâî, *Sedd-i İskenderî*; Nevâlî, *Hikâyet-i İskender*.

Hazırladığımız bu makaleden önce hamse konusunda en son ve en güvenilir değerlendirmeyi Prof. Dr. Tunca Kortantamer yapmıştır. Sayın hocamızın bu önemli değerlendirmesini aşağıya aynen almayı uygun gördük:

Türk şairleri, "Hamse Yazarı" olarak genellikle İran edebiyatından Nizâmî, Husrev ve Câmî'yi, Türk edebiyatından da Nevâyî'yi sık sık anmadan edemezler. Bu davranış Nizâmî, Husrev, Câmî ve Nevâyî'ye hamse yazarı olarak verilen manevi değeri göstermektedir.

İran hamsesinde Câmî'den sonra seviyenin gitgide düştüğü görülür. İran edebiyatı artık ortaya Nizâmî, Husrev, Hâcû, Câmî çapında hamse yazarları çıkaramaz ve durgun bir karakter, değişikliklere ve yeniliklere pek açık olmayan bir gelişim çizgisiyle sürer gider. Buna karşılık XV, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Türk hamse yazarlığında yenilik, değişiklik arayışları ve büyük bir canlılık göze çarpar ve değerli hamse yazarları ortaya çıkarlar. Türk hamseciliğinde başlangıçtan itibaren göze çarpan konu ve yapıdaki değişiklikler kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Büyük ölçüde Türk edebiyatının ürünü olan Mevlid, Şehrengiz, Sâkînâme gibi mesneviler hamse içinde yer alırlar.
2. En güçlü örneklerini Taşlıcalı Yahyâ, Atâyî ve Nergisî'de bulduğumuz, içinde yaşanan çevreden, olaylardan alınan konuların hamselerde işlenmesi işi başarı ile gerçekleştirilir.
3. Yûsuf ve Züleyhâ konusu yenilik yapmak amacıyla Türk edebiyatının kendi zevkine uygun bir biçimde bilinçli olarak işlenir.
4. İslam kültür dünyasının ortak ürünü olan bazı konular, *Kıyâfetnâme*, *Süheyl ü Nevbahâr*, *Hüsn ü Nigâr*'da olduğu gibi, İran hamselerinde görünmez, yalnız Türk hamselerinde yer alırlar.
5. Ortak bazı konularda Türk şairleri çok başarılı yeniden yaratışlar ortaya koyarlar. Nevâyî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'i bunun en tipik örneklerinden birisidir.
6. Hamse anlayışındaki en dikkate değer değişiklik olan "Mensur Hamse" kavramı Nergisî ile ortaya çıkar. Nergisî'nin hem *Nihâlistân*, hem de *Meşâkku'l-Uşşâk* adlı eserlerinde çağdaş küçük hikaye türünün ürünleri ile boy ölçüşebilecek ustalıkta, ilgi çekici hikayeler vardır.

Bütün bu özelliklerin ışığı altında tekrar kısaca vurgulanacak olursa, Arap edebiyatında gelişmemiş olan hamse, İran edebiyatında güçlü başlar; fakat kendisini yenileyemeden, alışılmışın dışına fazla çıkmadan, zaman zaman beliren güçlü sanatkarlara rağmen genelde zayıflayıp sönükleşerek varlığını sürdürür. Türk edebiyatında ise, kendi kişiliğine sahip olarak ve yeniliklerle ortaya çıkar, yenilikler aramayı sürdürür ve güçlü büyük sanatkarlar çıkarmayı başarır.⁷

Beş mesneviyi tamamlayıp “Hamse Sahibi” olmak, bir şair için sanat hayatında varılacak en büyük amaç ve en son noktadır. İşte birçok şair bu amaçla *penc gence*, hamseye el atmış, fakat beş mesneviyi tamamlayıp hamse sahibi olmayı başaramamıştır. Bunun içindir ki “hamse sahibi” olan şairler sayılıdır. Bunun yanında kaynaklarda hamse sahibi oldukları bildirildiği veya şairlerin kendi ağzlarından ifade edildiği halde “Hamse”sinin tamamı veya bir kısmı elimizde bulunmayan şairler çoğunluktadır. Sadece beş mesnevi yazmış olmak da “hamse sahibi” olmak demek değildir. Çünkü beş mesnevisi elimizde bulunan veya kaynaklarda en az beş mesnevi yazdığı kesinlikle belirtilmesine rağmen eski ve yeni hiçbir kaynaktaki ve müelliflerin kendi eserlerinde “hamse sahibi” olduğuna dair en küçük bir bilgi dahi bulunmayan şairler vardır. Bu da gösteriyor ki “hamse sahibi” olmak için başka ölçütler de gerekmektedir. Bu söylediklerimize en güzel örnek Gelibolulu Âlî’dir. Âlî’nin *Câmi’u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr, Mihr ü Mâh, Tuhfetü’l-uşşâk, Mihr ü Vefâ ve Riyâzü’s-sâlikîn* adlarını taşıyan beş mesnevisi vardır. Âlî gibi hemen tüm eserlerinde kendisini övmeyi ve eserlerinin adlarını tekrar tekrar anmayı bir gelenek haline getiren bir müellifin, beş mesnevi yazdığı halde kendisinden “hamse sahibi” olarak bahsetmemesi, ayrıca eski ve yeni kaynaklarda Âlî’nin “hamse sahibi” olduğuna dair en küçük bir ipucu bulunmaması bu görüşümüzü desteklemektedir.⁸

Örneğin yine Şemseddin Sîvâsî de beş mesneviden fazla eser vermiş bir müelliftir. Şemseddin Sîvâsî’nin *Süleymâniye, İbretnüme, Mevlid, Gülşenâbâd, Heşt-bihîşt, Mir’âtü’l-ahlâk* ve *Menâkıb-ı İmâm-ı A’zam* adlarını taşıyan yedi mesnevisi elimizde bulunduğu halde ne kaynaklarda ne de kendi eserlerinde “hamse sahibi” olduğuna dair bir bilgi mevcuttur.⁹

İran Edebiyatında Hamse Sahibi Şairler ve Eserleri

Genceli Nizâmî (1140-1203), Hamse (Penc Genc):¹⁰ (1) *Mahzenü’l-esrâr*, (2) *Husrev ü Şîrin*, (3) *Leylî vü Mecnûn*, (4) *Heft Peyker*, (5) *İskender-nâme (İkbâl-nâme ve Şeref-nâme)*¹¹

8 Gelibolulu Âlî’nin mesnevilerinin özellikleri ve değerlendirmesi için bk. Mehmet Arslan ve İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî: Riyâzü’s-Sâlikîn*, 1998, s. 47.

9 Şemseddin Sîvâsî’nin “Süleymâniye” adlı mesnevisini yayımlayan Dr. Hüseyin Akkaya, müellifin ele geçmeyen diğer mesnevilerini (*İrşâdü’l-avâm, Menâsik-i Hac*) ve *Divan*’ını da hesaba katarak onu iki hamse sahibi bir müellif olarak kabul etmenin yerinde bir kadirşinaslık olacağını belirtmektedir. Bk. Hüseyin Akkaya, *The Prophet Solomon in Ottoman Turkish Literature and The Süleymâniye of Şemseddin Sîvâsî*, Harvard University, 1997, c. I, s. 133.

10 Nâil Tuman, Nizâmî’nin *Penc Genc* adını verdiği hamsesini “İkbâl-nâme, Şeref-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker ve Mahzenü’l-Esrâr”dan müteşekkil sayar ve daha sonra “Husrev ü Şîrin ile Kirân-ı Sa’deyn” isimlerinde iki mesnevi daha yazarak *Hamse*’indeki mesnevi adedini yediye yükselttiğini söyler. Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. i.

11 Nizâmî, *Hamsesi* ve İran ve Türk şairleri tarafından bu hamse ile tek tek mesnevilerine yazılan nazireler konusunda geniş bir değerlendirme için bk. Nazir Akalın, “Nizâmî-yi Gencevî’nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri”, s. 67-91.

Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1325), Hamse: (1) *Matla'u'l-envâr*, (2) *Şîrîn ü Husrev*, (3) *Mecnûn u Leylî*, (4) *Heşt Bihişt*, (5) *Âyîne-i İskenderî*, (6) *Subhatü'l-ibrâr*.¹²

Kemâlüddîn Hâcû-yı Kirmânî (ö. 1327 ?), Sitte: (1) *Ravzatü'l-envâr*, (2) *Hümây u Hümâyûn*, (3) *Kemâl-nâme*, (4) *Gül ü Nevrûz*, (5) *Cevher-nâme*, (6) *Sâm-nâme*.

Nizâmüddîn Mahmûd Dâ'î-i Şîrâzî (ö. 1460) Sitte: (1) *Kitâbü'l-müşâhid*, (2) *Kitâb-ı Genc-i Revân*, (3) *Kitâb-ı Çihil Sabâh*, (4) *Kitâb-ı Çâr Çemen*, (5) *Kitâb-ı Çeşme-i Zindegânî*, (6) *Kitâb-ı Işk-nâme*.

Cemâlî (Timur zamanında yaşamış ve mesnevilerini 1402-1417 arasında yazmış), Hamse: (1) *Tuhfetü'l-ibrâr*, (2) *Mihr ü Nigâr*, (3) *Mahzûn u Mahbûb*, (4) *Heft Evreng*, (5) *İskender-nâme*.

Kâtibî Şemsüddîn Muhammed (ö. 1436), Sitte: (1) *Gülşen-i Ebrâr*, (2) *Mecma'u'l-bahreyn (Nâzır u Manzûr)*, (3) *Deh-Bâb*, (4) *Sî-nâme (Muhıbb ü Mahbûb)*, (5) *Dil-rubây*, (6) *Leylî vü Mecnûn*.

Dervîş Eşref-i Merâgî (ö. 1450), Hamse: (1) *Menhecü'l-ibrâr*, (2) *Şîrîn ü Husrev*, (3) *Leylî vü Mecnûn*, (4) *Heft Evreng (Işk-nâme)*, (5) *Zafer-nâme*.

Nûrüddîn Abdurrahman Câmî (ö. 1492), Seb'a (Heft-evreng): (1) *Silsiletü'z-zeheb*, (2) *Salamân u Absâl*, (3) *Tuhfetü'l-ahrâr*, (4) *Sübhâtü'l-ibrâr*, (5) *Yûsuf u Züleyhâ*, (6) *Leylî vü Mecnûn*, (7) *Hired-nâme-i İskenderî*.

Hâtîfî (ö. 1512), Hamse:¹³ (1) *Leylî vü Mecnûn*, (2) *Heft Manzar*, (3) *Şîrîn ü Husrev*, (4) *Tîmûr-nâme*, (5) *Şehinşâh-nâme*, (6) *İsmâil-nâme*.

Âhî-i Meşhedî (ö. 1521 ?), Hamse: Kaynaklarda "Hamse Sahibi" olduğu bildiriliyor.

Hilâlî-i Esterebâdî (ö. 1529), Hamse (eksik): (1) *Leylâ vü Mecnûn*, (2) *Sıfâtü'l-âşıkîn*, (3) *Şâh u Gedâ (Şâh u Dervîş)*.

Kâsımî-i Günâbâdî (ö. 1571'den sonra), Hamse: (1) *Şeh-nâme (İsmâ'il-nâme)*, (2) *Leylî vü Mecnûn*, (3) *Gûy u Çevgân*, (4) *Husrev ü Şîrîn*, (5) *Şâhruh-nâme*.

Rehâ'î Şeyh Sa'düddîn (ö. 1574'ten sonra), Hamse: Kaynaklarda Nizâmî'nin *Hamse'sine nazîre* söylediği kaydedilmektedir.

Nüvîdî Abdî Big Şîrâzî (ö. 1590), Hamse: Kaynaklarda "Hamse Sahibi" olduğu bildiriliyor.

Râ'î Hidâyetullâh (XVI. yüzyıl), Hamse: (1) *İskender-nâme*, (2) *Şîrîn ü Husrev*, (3) *Leylî vü Mecnûn*, (4) *Heft Peyker*, (5) (Beşinci mesnevisi kaydedilmiyor).

12 Nail Tuman, Emir Hüsrev Dihlevî'nin Hamse'sine altıncı olarak Sübhâtü'l-Ebrâr'ı ekleyerek "Hamse'sindeki mesnevi sayısını altıya iblâğ etmiştir" der. Bk. Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. ii.

13 Nâil Tuman, *Şîrîn ü Husrev'i Husrev ü Şîrîn* olarak verir, ayrıca diğer kaynaklarda ilk dört mesnevisi kaydedilerek hamsesi eksik olduğu belirtilen Hâtîfî'nin mesnevilerine "Şehinşâh-nâme ve İsmâil-nâme"yi de ekleyerek Hamse'yi altı mesneviden müteşekkil sayar. Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. ii.

Feyzî-i Hindî (ö. 1595), Hamse: (1) *Merkez-i Edvâr*, (2) *Süleymân u Belkîs*, (3) *Nâl u Dâmân*, (4) *Heft Kişver*, (5) *Ekber-nâme*.

Sarfi-i Kişmîrî Şeyh Ya'kûb (ö. 1594), Hamse: (1) *Meslekü'l-ahyâr*, (2) *Vâmık u Azrâ*, (3) *Leylî vü Mecnûn*, (4) *Şerh-i Işk-bâzî*, (5) *Makâmât-ı Pîr*.

Zülâlî (ö. 1616), Seb'a: (1) *Hüsn-i Gülû-sûz*, (2) *Şu'le-i Didâr*, (3) *Meyhâne*, (4) *Zerre vü Hurşîd*, (5) *Âzer ü Semender*, (6) *Süleymân-nâme* (*Süleymân u Belkîs*), (7) *Mahmûd u Ayâz*.

Rûhu'l-Emîn-i Isfahânî (ö. 1637), Hamse: (1) *Husrev ü Şîrîn*, (2) *Matmah*, (3) *Leylî vü Mecnûn*, (4) *Âsumân-ı Heştüm* (*Felekü'l-burûc*), (5) *Gülistân-ı Nâz*.

Hasan b. Seyyid Fethullâh (XVII. yüzyıl), Hamse: 1628-1630 yılları arasında tamamlanan bu Hamse'nin "Nizâmî'ye nazîre olduğu veya Hz. Muhammed ve Dört Halife için yazıldığı" şeklinde iki ayrı rivayet var.

Molla Tugrâ-i Meşhedî (ö. 1659), *Hamse-i Nakîsa*: Hamse'nin Golkonda sarayında (Haydarâbâd) bulunan beş kişinin hicvi olduğu söyleniyor.

Muhammed Hâşim Sencer (XVII. yüzyıl), Hamse: Hindistan'da hüküm süren Timur sülalesinden Şahcihân zamanında yazılmış.

Rebî'-i Enceb Hâcî Magribî (ö. 1780), Hamse: Hamse'nin Nizâmî'nin taklidi olduğu söyleniyor.

Îtâbî Hasan Big, Hamse: Bu müellifin "Teklü" adlı Türk oymağından olduğu ve Hamse'sinin Nizâmî'ye nazîre olarak yazıldığı bildiriliyor.

Dâvud Şâhî (Bağdat valisi Davud Paşa), Hamse: Hamse'sinin adının *Dürre-tü't-Tâc* olduğu bildiriliyor.¹⁴

Türk Edebiyatında Hamse Sahibi Şairler ve Eserleri¹⁵

Ahmedî (Ö. 1413):¹⁶ (1) *İskender-nâme*, (2) *Cemşîd ü Hurşîd*, (3) *Tervîhu'l-ervâh*, (4) *Yûsuf u Züleyhâ* (kesin değil), (5) *Vîs ü Râmin* (yarım kalmış).

14 Nâil Tuman, İran Edebiyatı'ndaki hamse yazarlarını anlattıktan sonra bu bölümün sonunda şöyle diyor: "Fars Edebiyatı'nda bunlardan başka 'Hamse' yazarları arasında kaynaklarda zikredilen Nâmî Emir Muhammed Hâşimü'l-Hirevî (ö. 1150/1737)'nin *Mazharü'l-Esrâr* isimli eseriyle yaşadıkları devir ve hüviyetleri sarîh surette tesbit edilemeyen Nâmî'nin (ö. 1789 ?) *Husrev ü Şîrîn*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Vâmık u Azrâ* ve Zamîrî-i Isfahânî'nin (ö. 1565 ?) *Nâz u Niyâz*, *Bahâr u Hazân*, *Leylâ vü Mecnûn*, *Vâmık Azrâ* isimlerini taşıyan mesnevilerinden müteşekkil hamseleri olduğu tesbit edilmiş ise de bu eserlere tesadüf olunamamıştır." Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. iii.

15 Bu listede kaynaklarda hamse sahibi olarak gösterilen: "1. Hamsesi tam olarak günümüzde elde bulunan, 2. Eksik olarak hamsesi elimizde bulunan, 3. Hamsesini tamamlayıp tamamlamadığı tesbit edilemeyen, 4. Şimdiye kadar mesnevilerine hiç rastlanmayan" hamse sahipleri ve eserleri tespit edilebildiği kadarıyla verilmeye çalışılmıştır.

16 Nâil Tuman, Ahmedî'yi ilk hamse yazarları arasında sayar. Âmil Çelebioğlu bu görüşü destekler mahiyette bilgiler verir. Hüseyin Ayan, Ahmedî'de hamse yazma arzusu sezildiğini ifade eder. Bk. Nâil Tuman, *a.g.e.* s. iii; Hüseyin Ayan, *a.g.m.*, s. 89; Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Mesnevî (XV. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul, 1999. Bütün bunlara rağmen ne Ahmedî'nin kendi eserlerinde ne de eski kaynaklarda Ahmedî'nin hamse sahibi olduğu dair henüz kesin bir bilgi vardır.

Ârif (XV. yüzyıl):¹⁷ (1) *Mürşidü'l-ubbâd*, (2) *Nüsha-i Âlem ve Şerhu'l-Âdem*, (3) *Mevlid*, (4) *Mi'râc-ı Nebî*, (5) *Vefâtü'n-Nebî*.

Ali Şîr Nevâî (1441-1501): (1) *Hayretü'l-ebrâr*, (2) *Ferhâd u Şîrîn*, (3) *Leylî vü Mecnîn*, (4) *Seb'a-i Seyyâr*, (5) *Sedd-i İskenderî*.

Hamdullah Hamdî (1449-1503): (1) *Yûsuf u Züleyhâ*, (2) *Leylâ vü Mecnûn*, (3) *Mevlid*, (4) *Tuhfetü'l-uşşâk*, (5) *Kıyâfet-nâme*.

Çâkerî Sinân Çelebi (ö. 1495'ten sonra):¹⁸ (1) *Vâmuk u Azrâ*, (2) *Yûsuf u Züleyhâ*, (3) *Hüsün ü Nigâr*, (4) *Süheyl ü Nevbahâr*, (5) *Leylâ vü Mecnûn*, (6) *Şeh-nâme*.¹⁹

Karamanlı Figânî (ö. 1506):²⁰ *İskender-nâme*.

Bihîştî Ahmed Sinân (ö. 1512 ?):²¹ (1) *Vâmuk u Azrâ*, (2) *Yûsuf u Zeliha*, (3) *Hüsün ü Nigâr*, (4) *Süheyl ü Nevbahâr*, (5) *Leylâ vü Mecnûn*.

Revânî (ö. 1524):²² (1) *İşret-nâme*, (2) *Câmi'u'n-nesâyih*.

Lâmi'î Çelebi (ö. 1532):²³ (1) *Vâmuk u Azrâ*, (2) *Vîs ü Râmin*, (3) *Ferhâd-nâme* (*Ferhâd u Şîrîn*, *Husrev ü Şîrîn*), (4) *Şem' u Pervâne*, (5) *Gûy u Çevgân*, (6) *Heft Peyker*, (7) *Absâl u Salamân*, (8) *Maktel-i Hüseyin*, (9) *Şehr-engîz-i Bursa*, (10) *Kıssa-i Edhem ü Hümâ*, (11) *Hired-nâme* (*Hayret-nâme* ?), (12) *Câbir-nâme*, (13) *Mevlid*.

Ahmed Rıdvân (ö. 1528-1538 arası ?):²⁴ (1) *Leylâ vü Mecnûn*, (2) *Husrev ü Şîrîn*, (3) *İskender-nâme*, (4) *Heft Peyker*, (5) *Mahzenü'l-esrâr*, (6) *Rıdvâniyye*.

Fuzûlî (ö. 1556):²⁵ (1) *Leylâ vü Mecnûn*, (2) *Beng ü Bâde*, (3) *Sohbetü'l-es-*

17 Ârif, Kortantamer'e göre ilk Türk hamse yazandır ve hamsesini Nevâî'den yarım yüzyıl önce (1436-1438 yılları arasında) tamamlamıştır. Tunca Kortantamer, *a.g.e.*, s. 13.

18 Sehî'de, Latîfî'de ve Mehmed Tevfik'in *Kâfile-i Şu'arâsı*'nda Çâkerî'nin "hamse sahibi" olduğu bildiriliyor.

19 Nail Tuman'a göre Türk hamsecileri arasında ilk hamse meydana getiren şair Çâkerî'dir. Fakat listede görüldüğü gibi Çâkerî'ye atfedilen mesnevilerin isimleri *Şeh-nâme* haricinde Bihîştî'ye atfedilen mesnevilerle aynıdır. Sayın Tuman'ın bilgilerinde bir karışıklık olması muhtemeldir. Bu konuda geniş bir liste veren Âgah Sırrı Levend de Türk hamsecileri arasında Çâkerî'yi saymıyor. Bkz. Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. iv; Âgah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 107-113. Yine Nail Tuman'ın, adı geçen eserinin iii. sayfasında Bursalı Celîlî'nin *Hamse*'si hakkında verilen bilgi büyük bir ihtimalle dizgi yanlış sonucu Çâkerî'ye ait gibi görülmektedir. Ayrıca, Hatice Aynur'a ait *XV. Yüzyıl Şairi Çâkerî ve Divânı* (İstanbul, 1999) adlı eserinde Çâkerî'nin hamsesini oluşturan mesnevilerin isimleri *Şehnâme* dışında bizim verdiğimiz isimlerle aynıdır.

20 Nail Tuman, Hüseyin Ayan ve Abdulkadir Karahan, Karamanlı Figânî'nin *Hamse*'si olduğunu bildirirler. Nâil Tuman, *a.g.e.*, s. vii; Hüseyin Ayan, "Divan Edebiyatında Hamseler", s. 91; Abdulkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, s. 106 ve a.m.f., "Hamse", s. 455.

21 Sehî, Latîfî, Ahdî, Riyâzî ve *Keşfü'z-zünnün*'a göre Bihîştî'nin *Hamse*'si vardır.

22 Sehî'ye göre Revânî'nin *Hamse*'si vardır ve adı da *Hamse-i Rümî*'dir.

23 Kaynaklarda "hamse sahibi" olduğundan bahsedilmeyen Lâmi'î Çelebi'nin mesnevilerinin sayısı görüldüğü gibi en az iki hamse meydana getirecek kadar çoktur.

24 Ahmed Rıdvân, kaynaklarda "hamse sahibi" olarak gösteriliyor. Buna rağmen 6 mesnevisi bilinmektedir.

25 Riyâzî, Fuzûlî'nin "hamse sahibi" olduğunu söyler.

mâr,²⁶ (4) *Sâkî-nâme* (*Heft Câm*) (Farsça), (5) *Hüsn ü Aşk* (*Sihhat ü Maraz, Rûh-nâme*) (Farsça), (6) *Şâh u Gedâ*.²⁷

Ârifî Fethullâh Çelebi (ö. 1562 ?).²⁸

Kara Fazlî (ö. 1563):²⁹ (1) *Gül ü Bülbül*, (2) *Hümâ vü Hümâyün-nâme*, (3) *Leylâ vü Mecnûn*, (4) *Nihâlistân*, (5) *Lüccetü'l-esrâr*.

Hamîdî-zâde Celîlî (1487-1569):³⁰ (1) *Husrev ü Şîrîn*, (2) *Leylâ vü Mecnûn*, (3) *Gül-i Sad-berg-i Bî-Hâr*, (4) *Hecr-nâme*, (5) *Mehek-nâme*.³¹

Halife, Diyarbakırlı (ö. 1572):³² (1) *Leylâ vü Mecnûn*.

Fikrî Dervîş Çelebi (ö. 1574):³³ (1) *Hurşîd ü Mâh*, (2) *Mihr ü Müşterî*, (3) *Eb-kâr-ı Efkâr*, (4) *Behrâm u Zühre*, (5) *Hurşîd ü Nâhid*, (6) *Şükûfe-zâr*.

Taşlıcalı Yahyâ (ö. 1582): (1) *Gencîne-i Râz*, (2) *Usûl-nâme*, (3) *Şâh u Gedâ*, (4) *Yûsuf u Züleyhâ*, (5) *Gülşen-i Envâr*.

Kalkandelenli Mu'îdî (XVI. yüzyıl):³⁴ (1) *Gül ü Nevrûz*, (2) *Şem' u Pervâne*, (3) *Vâmık u Azrâ*, (4) *Husrev ü Şîrîn*.

Hayâtî (XVI. Yüzyıl):³⁵ (1) *Mahzenü'l-esrâr*, (2) *Heft Peyker*, (3) *Behrâm-ı Gûr*, (4) *İskender-nâme*, (5) *Leylâ vü Mecnûn*.

Nergisi (1591-1634), Hamse (mensur):³⁶ (1) *Nihâlistân*, (2) *İksîr-i Sa'âdet*,

26 *Sohbetü'l-esmâr*'ın Fuzûlî'ye ait olup olmadığı hâlâ tartışılmaktadır.

27 Mesnevîlerinin içinde henüz ele geçmeyen *Şâh u Gedâ*'nın adı Sâdikî-i Kitâbdâr'ın *Mecma'u'l-Havâs*'ında ve Lebib'in (ö. 1867) *Cevâhir-i Mültekata* (İstanbul, 1286, s. 140) adlı eserinde geçmektedir. Ayrıca bkz. Agâh Sırrı Levend, "Fuzûlî'nin Şâh u Gedâ'sı", *Türk Dili Dergisi*, Ağustos 1954, c. III, sy. 35, s. 655-656.

28 Fethullâh Ârif Çelebi, Ahdî'ye göre "hamse sahibi"dir. Osmanlılar hakkında Farsça yüz bin beyitlik *Şeh-nâme* yazmıştır.

29 Kara Fazlî, Ahdî'ye göre hamse sahibi; Latîfî'ye göre sitte sahibidir.

30 Sehî, Latîfî, Ahdî ve Belîğ'e göre Celîlî'nin *Hamse'si* vardır. Celîlî'nin *Hamse'sinin* geniş bir tanıtımı için bkz. Hüseyin Ayan, "Hamîdî-zâde Celîlî", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1979-1983, c. XVII-XXI, sy. 1-2, s. 15-45.

31 Celîlî'nin ayrıca *Penc Genc* adlı mensur bir hamsesi olduğu bildiriliyor. Bk. Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 112.

32 Halife, Ahdî ve *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*'e göre hamse sahibidir.

33 Fikrî Dervîş Çelebi için Sehî ve Ahdî, "mesnevîde mahir olduğunu, Acem dilinden ve ekser-i fuzalâ-yı Acem kitaplarını tercüme ettiğini"; Hasan Çelebi ise mesnevîlerinin dışında "nice şehrengîz"i olduğunu belirtirler.

34 Mu'îdî, Hasan Çelebi'ye göre "hamse sahibi"dir. Latîfî ve *Osmanlı Müellifleri*'ne göre *Penc Genc*'e cevap vermiştir ve "Kütüb-i Seb'a"sı vardır.

35 İsmail Ünver'e göre Hayâtî, Ahmed-i Rıdvân'ın mesnevîlerini kendisine mal etmiştir. Bk. İsmail Ünver, *a.g.m.* s. 462, dipnot 109.

36 "Edebiyatımızda en orijinal ve en çok dikkat çeken hamse şüphesiz Nergisi'ye ait olanıdır. Nergisi'nin *Hamse'sini*, İran ve Türk edebiyatındaki bütün hamselerden farklı kılan yanı, mesnevîlerden değil de, tamamen mensur hikayelerden oluşmasıdır. Ancak bu mecmuanın Nergisi tarafından mı hamse adıyla düzenlendiği, yoksa daha sonra başkaları tarafından mı tertip edilerek, hamse diye adlandırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Daha doğrusu bizzat kendisinin bu eserleri bir araya getirerek hamse adını verip vermediğini bilemiyoruz. Bu konuda Nergisi'nin eserlerinde hiçbir ipucuna da rastlanmaz. Ancak kütüp-

(3) *Meşâkku'l-uşşâk*, (4) *Kânûnü'r-reşâd*, (5) *Gazavât-ı Mesleme*, (6) *el-Vasfu'l-kâmil fi ahvâl'ul-vezîri'l-âdil*.³⁷

Nev'î-zâde Atâyi (1583-1636): (1) *Sâki-nâme (Âlem-nümâ)*, (2) *Nefhatü'l-ez-hâr*, (3) *Sohbetü'l-ebkâr*, (4) *Heft Hân*, (5) *Hilyetü'l-efkâr*.

Hulvî Mahmud Celâleddîn (ö. 1654).³⁸

Müftî Aziz (XVII. yüzyıl).³⁹

Sâbit (ö. 1712):⁴⁰ (1) *Zafer-nâme*, (2) *Edhem ü Hü mâ*, (3) *Dere-nâme*, (4) *Berber-nâme*, (5) *Amrî'l-Leys*.

Subhî-zâde Feyzî (ö. 1739):⁴¹ (1) *Dîvân*, (2) *Heft Seyyâre*, (3) *Mir'ât-ı Sûret-nümâ (Mir'ât-ı Âlem-nümâ)*, (4) *Safâ-nâme*, (5) *Aşk-nâme*.

Türkiye'de Hamseler Konusunda Yazılan Eserler

Hamseler konusunda Türkiye'de üç kitap yayımlanmıştır. Bunların özelliklerini ve değerlendirilmesini aşağıda veriyoruz:

i. Nail Tuman, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu, İstanbul, 1961, vii+196 s.: Nail Tuman, bu eserinde İstanbul kütüphanelerinde tespit ettiği 6 hamse şairinin Türkçe hamselerini incelemiş, hamseyi meydana getiren mesnevileri tek tek ele alarak bu mesnevilerin kısaca özetlerini vermiştir. Ayrıca hamseyi oluşturan mesnevilerin hangi kütüphanelerde hangi numaralarda kayıtlı olduğunu göstererek bu eserlerin nüsha tavsiflerini de eklemiştir. Bu eserde hangi hamse şairlerinin hangi eserlerinin kaç nüsha halinde tespit edildiğini aşağıda veriyoruz:

hanelerde bulunan mecmua halindeki on iki yazmanın başında "Hamse-i Nergisi" kaydı bulunduğu gibi üç matbu nüshası da bu adı taşımaktadır.

Nergisi'den bahseden son döneme ait edebiyat tarihleri ve diğer kaynakların çoğunda hamseden söz edildiği halde, daha erken döneme ait kaynaklarda ise, hamse ismine pek rastlanmaz. İçinde bulunan eserler ile beraber hamseden söz eden ilk kaynak, Nergisi'nin ölümünden (h. 1044) yaklaşık olarak bir asır sonra h. 1143'te kaleme alınmış olan *Vakâyi'ul-Fuzalâ*'dır. *Mecelletü'n-Nisâb* (h. 1175), *Mecmû'atü't-Terâcim* (h. 1242), *Esâmî* (h. 1308), *Sicill-i Osmânî* (h. 1311) ve *Kâmûsü'l-A'lâm* (h. 1306) hamseden bahseden diğer kaynaklardır." Süleyman Çaldak, *Nergisi ve Nihâlistân'ı*, Malatya, 2004, s. 64.

37 Nergisi'nin ikisi de mensur olan *el-Vasfu'l-kâmil fi ahvâl'ul-vezîri'l-âdil* adlı eseriyle *Kelime-i Şehâdet* risâlesi de bazı yazma hamse nüshaları içinde bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar *el-Vasfu'l-kâmil* adlı eseri de mensur hamse içinde değerlendirme eğilimindedirler.

38 Hulvî'nin *Hamse-i Yahyâ*'ya naziresi olduğu; Şeyhî'nin *Vakâyi'ul-fuzalâ*'sında, *Osmanlı Müellifleri*'nde ve *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*'de kayıtlıdır.

39 XVII. yüzyıl şairlerinden Müftî Aziz'in de hamsesi olduğu kaynak gösterilmeden ve mesnevilerinden bahsedilmeden Kortantamer'de geçiyor: *A.g.e.*, s. 14, dipnot 422.

40 Sâlim, Sâbit'in hamseyi tamamlayamadığını söyler. Müstakimzâde ise beşinci mesnevi olan *Edhem ü Hü mâ*'nın sonundan 62 beyit bulmuş ve *Hamse*'nin tamam olduğunu ileri sürerek Sâbit'i hamse yazarları arasına katmıştır. Bk. Tunca Kortantamer, *a.g.e.*, s. 14, dipnot 422.

41 Subhî-zâde Feyzî'nin *Hamse*'si bir divân ve dört mesnevîden oluşan tek hamse örneğidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Mehmet Arslan, *Subhî-zâde Feyzî, Hamse*, Sivas, 1999.

1. Ali Şîr Nevâyî: *Hayretü'l-ibrâr* (7 nüsha), *Ferhâd ve Şirin* (7 nüsha), *Mecnun ve Leylâ* (8 nüsha), *Behrâm Şâh* (*Seb'a-i Seyyâre*) (8 nüsha), *Sedd-i İskenderî* (*İskendernâme*) (7 nüsha).⁴²
 2. Hamdullah Hamdî, Ak Şemseddin-zâde: *Yûsuf ve Züleyhâ* (41 nüsha), *Leylâ ve Mecnûn* (5 nüsha), *Kıyâfetnâme* (3 nüsha).
 3. Dukakin-zâde Taşlıcalı Yahya Bey: *Gencîne-i Râz* (32 nüsha), *Kitâb-ı Usûl* (*Usûl-nâme*) (10 nüsha), *Şâh ve Gedâ* (26 nüsha), *Yûsuf ve Züleyhâ* (4 nüsha), *Gülşen-i Envâr* (17 nüsha).
 4. Nergisî Mehmed Efendi: *Nihâlistân* (18 nüsha), *İksîr-i Sa'âdet* (17 nüsha), *Meşâkku'l-Uşşâk* (14 nüsha), *Kânûnü'r-Reşâd* (19 nüsha), *el-Akvâlî'l-müselleme fî gazavâtî'l-Mesleme* (22 nüsha), *el-Vasfu'l-kâmil fî ahvâl'ül-vezîrî'l-âdil* (7 nüsha).⁴³
 5. Nev'î-zâde Atâyî: *Âlemnümâ* (*Sâkî-nâme*) (34 nüsha), *Nefhatü'l-ezhâr* (32 nüsha), *Sohbetü'l-ebkâr* (29 nüsha), *Heft-hân* (28 nüsha), *Hilyetü'l-efkâr* (4 nüsha).⁴⁴
 6. Subhî-zâde Feyzî: *Dîvân* (1 nüsha), *Heft-Seyyâre* (1 nüsha), *Mir'ât-ı Âlem-nümâ* (1 nüsha), *Safâ-nâme* (1 nüsha), *Aşk-nâme* (1 nüsha).
- ii. Tunca Kortantamer, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir 1997, 5+458 s.: Sayın Kortantamer'in bu eseri, hamseler üzerine yazılan en önemli eserlerden birisidir. Bu eserde genel olarak hamse ve özel olarak da Atâyî'nin *Hamse'si* ayrıntılara inilerek büyük bir vukufu değerlendirilmiş, hamse ve Atâyî'nin *Hamse'si* ile ilgili yüzlerce kaynağa başvurulmuş ve böylece bilim dünyası-

42 Agah Sırrı Levend, Nevâyî'nin Hamse yazmalarının Türkiye kütüphanelerindeki nüshalarının 13 olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca hamse nüshalarının dışında *Hayretü'l-ibrâr*'ın 4, *Seb'a-i Seyyâr*'ın ise bir müstakil nüshasının bulunduğunu söyler. Bk. Agah sırrı Levend, *Ali Şir Nevâî, Hamse*, Ankara, 1967, s. 3-5.

43 Nergisî'nin *Hamse'sinin* üç de matbu nüshası vardır: *Hamse-i Nergisî*: İstanbul, 1285 ve Bulak, 1255 (nesih ve talik hatlarla ile ayrı baskı). *İksîr-i Sa'âdet, Hamse'sinin* dışında müstakil olarak da basılmıştır: İstanbul, 1288. Süleyman Çaldak, Nergisî'nin *Hamse'sinin* Türkiye kütüphanelerindeki nüsha sayılarını şöyle tespit etmiştir: *Gazavât-ı Mesleme* (22 nüsha), *Kânûnü'r-Reşâd* (20 nüsha), *Meşâkku'l-uşşâk* (15 nüsha), *İksîr-i Sa'âdet* (20 nüsha), *Nihâlistân* (26 nüsha). Bk. Süleyman Çaldak, *Nergisî ve Nihâlistân*'ı, Malatya, 2004, s. 63-138.

44 Tunca Kortantamer, Atâyî'nin *Hamse'sinin* nüshaları hakkında şöyle demektedir: "Atâyî *Hamse'sinin* yurt içinde ve yurt dışındaki nüshalarının sayısı 65'ten az değildir; yalnız bu nüshaların pek azı *Hamse'si* oluşturan *Sâkinâme, Nefhatü'l-ezhâr, Sohbetü'l-ebkâr, Heft Hân* ve *Hilyetü'l-efkâr*'ı tam olarak ihtiva ederler. Birçok nüshada sonuncu mesnevi olan *Hilyetü'l-efkâr*'ın yerini *Divan* alır. Bu yüzden ve *Hilyetü'l-efkâr*'ın varlığı uzun süre yeterince bilinmediği için Atâyî *Hamse'sinin* gerçek bir hamse olmadığı bile ileri sürülmüştür. Ayrıca *Sâkinâme'sinin* diğer bir adı olan *Âlemnümâ'nın* başka bir mesnevi adı sanıldığı da olmuştur." Kortantamer, bu izahattan sonra *Hamse'sinin* yurt içi kütüphanelerde 51 ve yurt dışı kütüphanelerde 14 olmak üzere 65 yazma nüshasını tespit ettiğini belirtmekte, ayrıca *Hamse'den* ayrı müstakil olarak da *Âlemnümâ* (*Sâkinâme*)'nın 5, *Nefhatü'l-ezhâr*'ın 4, *Sohbetü'l-ebkâr*'ın 3, *Heft Hân*'ın 5 nüshasının bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. Tunca Kortantamer, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, s. 132, 135 ve 143.

na mükemmel bir eser kazandırılmıştır. Eser Önsöz, Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda ise Sonuç, Bibliyografya ve Dizin kısımları bulunmaktadır.

- iii. Mehmet Arslan, *Subhî-zâde Feyzî: Hamse*, Sivas, 1999, 425 s.: Subhî-zâde Feyzî'nin *Hamse*'si bir divan ve dört mesnevi'den meydana gelen bir hamse olması özelliği ile hamseler içinde farklı bir yere sahiptir. Mehmet Arslan'ın hazırladığı bu eser, Türk edebiyatında Latin harfleriyle ve transkripsiyonlu olarak yayımlanmış ilk hamse metni olma özelliğine sahiptir. Yazar bu eserde hamse hakkında geniş bir değerlendirme yapmış, Subhî-zâde Feyzî'nin *Hamse*'sinin metinlerini ortaya koymuş, *Hamse*'yi oluşturan mesnevileri (*Divan*, *Heft-Seyyâre*, *Mir'ât-ı Sûret-nümâ*, *Safâ-nâme* ve *Aşk-nâme*) ayrıntılı olarak incelemiş ve bu mesnevilerin özetlerini de vermiştir. Her eserin sonunda da bir indeks mevcuttur. Ayrıca *Hamse*'yi oluşturan eserlerden ilki olan *Divan* üzerinde de ayrıntılı inceleme yapmıştır.

Bibliyografya

- Ahdî Tezkiresi (Gülşen-i Şu'arâ)*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 1303.
- Akalın, Mehmet, *Ahmedî, Cemşid ü Hurşid*, Ankara, 1975.
- Akalın, Nazir, "Nizâmî-yi Gencevî'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri", *Bilig Dergisi*, Güz 1998, sy. 7, s. 67-91.
- Akkaya, Hüseyin, *The Prophet Solomon in Ottoman Turkish Literature and the Süleymâniyye of Şemseddin Sivâsî*, c. I, Harvard University, 1997.
- Aksoyak, İ. Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Âlî Tuhfetü'l-Uşşâk*, Ankara, 2003.
- Aksoyak, İ. Hakkı, "Mahzenü'l-Esrâr Geleneğine Bağlı Mesnevilerde Ortak Hikayeler", *Bilig Dergisi*, Güz 1996, sy. 3, s. 82-89.
- Ali Emîrî, *Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid*, İstanbul, 1327.
- Ali Şîr Nevâyî, *Hamse*, Parsa Şemsiyev (neşr.), Taşkent, 1958-1960.
- Alpay (Kut), Günay, "Aşkî ve Heft Peyker Çevirisi", *TDAY Belleten*, 1972, s. 131.
- Alpay, Gönül, "Hamdullah Hamdî'nin Leylâ vü Mecnun Hikayesi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1970, c. I, sy. 1, s. 25-32.
- Alpay, Gönül, "Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn Mesnevisi Üzerindeki Etkiler", *TDAY Belleten* 1970, s. 155-167.
- Alpay-Tekin, Gönül, *Ali Şîr Nevâyî-Ferhâd u Şîrîn*, Ankara, 1994.
- Araslı, Hamid, "Gülşehrî ve Genceli Nizâmî", *I. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, 1966, Ankara, 1968.
- Araslı, Hamid, "Leylî ve Mecnun Hakkında", *TDAY Belleten* 1958, s. 17-39.
- Arslan, Mehmet ve İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Âlî - Riyâzü's-Sâlikîn*, Sivas, 1998.
- Arslan, Mehmet, *Subhî-zâde Feyzî-Hamse*, Sivas, 1999.
- Atalay, Besim, "Ali Şîr Nevâyî", *TDAY Belleten*, Mart 1941, seri 2, sy. 7-8, s. 9-16.

- Ateş, Ahmed, "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşah Mesnevisi", *TDED*, C.5, s. 33-50.
- Ateş, Ahmed, "Mesnevi", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1971, c. VIII, s. 127-133.
- Ateş, Ahmed, "Varka ve Gülşah Mesnevîsinin Kaynakları", *TDED*, İstanbul, 1946, c. II, sy. 1, s. 1-19.
- Ayan, Gönül, *Lâmi'î Vâmık u Azrâ*, Ankara, 1998.
- Ayan, Hüseyin, "Hamse", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1981, c. IV, s. 89-90.
- Ayan, Hüseyin, "Divan Edebiyatında Hamseler", *A.Ü. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, Ahmed Caferoğlu Özel Sayısı, 1979, sy. 10, s. 87-100.
- Ayan, Hüseyin, "Hamîdî-zâde Celîlî", *Türk Kültürü Araştırmaları*, 1983, c. XVII-XXI, sy. 1-2, s. 15- 45.
- Ayan, Hüseyin, "Hamîdî-zâde Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1983, sy. 27, s. 67-93.
- Ayan, Hüseyin, *Şeyhoğlu Mustafa Hurşîd-nâme*, Erzurum, 1979.
- Aycan, Enver, "Hüsrev ü Şîrîn Mesnevisi", *Türk Dili*, 1953, c. 2, sy. 22, s. 672-675.
- Aynur, Hatice, *XV. Yüzyıl Şairi Çâkerî ve Divânı*, İstanbul, 1999.
- Banarlı, N. Sami, *Büyük Nazireler*, İstanbul: Yüksek İslam Enstitüsü Yayını, 1962.
- Banarlı, N. Sami, *Resimli Türk Edebiyatı*, İstanbul, 1971.
- Bertels, E. E., "Ali Şîr Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'i", çev. Rasime Uygun, *TDAY Belleten* 1957, s. 115-130.
- Brujin, J. T. P. de, "Khamsa", *EP*, c. IV, s. 1009-1010.
- Caferoğlu, Ahmet, "Mîr Ali Şîr Nevâî", *Türk Amacı Dergisi*, 1942, sy. 1, s. 6-11.
- Canpolat, Mustafa, *Ali Şîr Nevâyî Lisânü't-Tayr*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1995.
- Cinânî, *Cilâü'l-Kulûb*, Mustafa Özkan (haz.), İstanbul, 1990.
- Çaldak, Süleyman, *Nergisî ve Nihâlistân'ı*, Malatya, 2004.
- Çelebioğlu, Âmil, "Sultan II. Murad Devri Mesnevileri", Doçentlik Tezi, Erzurum, 1976.
- Çelebioğlu, Âmil, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Çelik, Ülkü, *Ali-Şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn*, Ankara, 1996.
- Devletşâh-ı Semerkandî, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, Muhammed Abbâsî (neşr.), Tahran, 1337.
- Dilçin, Dehri, *Şeyyad Hamza, Yusuf ve Zeliha*, İstanbul, 1946.
- Eckmann, J., "Ali Şîr Nevai", *Bilgi Dergisi*, İstanbul, 1957, c. X, sy. 119.
- Emir Hüsrev-i Dihlevî, *Şîrîn ü Hüsrev*, G. Aliyev (neşr.), Moskova, 1961.
- Erdem, Sadık (haz.), *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, Ankara, 1994.
- Erişen, Gülgün, "Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sad-berg'i", *A.Ü. DTCF Türkoloji Dergisi*, 1992, c. X, s. 284-315.
- Eycan, Nur, "Nevâyî'nin Ferhâd u Şîrîn'i Hakkında", *Türk Dili*, 1953, c. II, s. 17-18.
- Fahrî, *Hüsrev ü Şîrîn*, Barbara Fleming (neşr.), Wiesbaden, 1974.
- Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalleri*, Bakü, 1925-1926.
- Gençosman, Nuri, *Nizâmî, Mahzen-i Esrâr*, Ankara, 1960.
- Göçgün, Önder, *Ziyâ Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*, Ankara, 1987.

- Gökyay, Orhan Şaik, "Atâyî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Ülkü*, 1937, sy. 53.
- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul, 1965.
- "Hamse", *Meydan Larousse*, İstanbul, 1990, c. V, s. 581.
- Huart, Clement, "Hamse", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1964, c. V, s. 200.
- Hüseyn Dâniş, *İran Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1332.
- Hüseyn Dâniş, *Serâmedân-ı Sühan*, İstanbul, 1327.
- İlaydın, Hikmet, "Behrâm-ı Gûr Menkabeleri-Mir Ali şîr Nevâî ile Hâtîfî'nin Eserleri Arasında Müşterek Bazı Hususiyetler Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, 1936, c. V, s. 275-329.
- İnan, Abdülkadir, "Mîr Ali Şîr Nevâî", *Varlık*, 1941, c. XI, sy. 182, s. 313-314.
- İsmail Hâkimî, "Mahzenü'l-Esrâr-ı Nizâmî-yi Gencevî ve Nazîrehâyî ki Be-Taklîd Ez-ân Sürûdeend", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât ve Ulûm-ı İnsânî-yi Dânişgâh-ı Tehrân*, Yıl: 12, sy. 3-4.
- Kahraman, Bahattin, "Heft Peyker Çevirileri ve Ali Şîr Nevayî'nin Seb'a-i Seyyâre'si", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ali Şîr Nevâyî Sempozyumu*, Konya, 3 Ocak 1992.
- Karacan, Turgut, *Nev'î-zâde Atâyî, Heft-Hân Mesnevisi*, Ankara, 1974.
- Karahan, Abdulkadir, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul, 1980.
- Karahan, Abdulkadir, "Mokayese-i Leylî vo Mecnûn-ı Nizami ve Fuzûlî", *Mecmû'a-i Makâlât Kongre-i Beynelmilelî-i Nohomîn Sede-i Tevellod-ı Hekîm Nizâmî-yi Gencevî*, Tebriz: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tebrîz, 1372, c. II, s. 657-664.
- Karahan, Abdulkadir, "Hamse", *Türk Ansiklopedisi*, c. XVIII, s. 454-455.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, c. II, İstanbul, 1942.
- Kocatürk, Vasfî Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, 1970.
- Kortantamer, Tunca, "XVII. Yüzyıl Şairi Atâyî'nin Hamsesi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun Görüntüsü", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1983, c. I, s. 61-105.
- Kortantamer, Tunca, *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir, 1997.
- Köksal, M. Fatih (çev.), "Dr. Asgar Dilperîpûr, Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazire Yazanlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 1999, sy. 8, s. 199-238.
- Köksal, M. Fatih, "Nazire Kavramı ve Klasik Türk Şiirinde Nazire Yazıcılığı", *Diriözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Kitabı*, Ankara, 2003, s. 215-290.
- Kut, (Alpay) Günay, "Lâmi'î Çelebi and his works", *Journal of Near Eastern Studies*, Nisan 1976, c. XXXV, sy. 2.
- Kutluk, İbrahim (haz.), Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, c. II, Ankara, 1989.
- Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-yi Gencevî*, M. Derviş (neş.), Tahran, 1366.
- Levend, Agah Sırrı, *Ali Şîr Nevâî*, c. III, *Hamse*, Ankara, 1966.
- Levend, Agah Sırrı, *Arap Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikayesi*, Ankara, 1959.
- Levend, Agah Sırrı, "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Halife'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Türk Dili*, 1952, c. I, sy. 8, s. 7-11.

- Levend, Agah Sırrı, "Feyzî'nin Bilinmeyen Hamsesi", *TDAY Belleten*, Ankara, 1955, s. 143-152.
- Levend, Agah Sırrı, "Kadîmî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Türk Dili*, 1952, c. I, sy. 9, s. 21-26.
- Levend, Agah Sırrı, "Larendeli Hamdî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Türk Dili*, 1952, c. 2, sy. 13, s. 12-17.
- Levend, Agah Sırrı, "Örfî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *Türk Dili*, 1952, c. 1, sy. 12, s. 673-676.
- Levend, Agah Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, Ankara, 1984.
- Levend, Agah Sırrı, "Ahmed Rızvan'ın Hüsrev ü Şîrîn'i", *TDAY Belleten* 1966, sy. 215-258.
- Levend, Agah Sırrı, *Atâyî'nin Hilyetü'l-Efkâr'ı*, Ankara, 1948.
- Levend, Agah Sırrı, "Celîlî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i", *TDAY Belleten* 1965, 1966, s. 103-127.
- Levend, Agah Sırrı, "Fuzûlî'nin Şâh u Gedâ'sı", *Türk Dili*, Ağustos 1954, c. III, sy. 35, s. 655, 656.
- Levend, Agah Sırrı, *Gülşehrî-Mantıkü't-Tayr*, Ankara, 1957.
- Levend, Agah Sırrı, "Kemalpaşazâde'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", *TDAY Belleten* 1969, s. 251-258.
- Levend, Agah Sırrı, "Lâmîi'nin Ferhâd u Şîrîn'i", *TDAY Belleten* 1964, s. 85-111.
- Levend, Agah Sırrı, "Türk Edebiyatında Leylâ vü Mecnun Yazan Şairler", *TDAY Belleten* 1957, s. 105-113.
- M. A. Terbiyet, *Dânişmendân-ı Azerbaycan*, Tahran, h. 1314.
- Mehmed Emin Resulzâde, *Azerbaycan Şairi Nizami*, Ankara, 1951.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, s. 97 vd.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, c. IV, İstanbul, 1315.
- Mehmed Şefî, *Mesnevî-i Vâmık u Azrâ-yı Unsurî*, Lahor, 1967.
- Mehmed Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333.
- Mehmed Tevfik, *Kâfile-i Şu'arâ*, İstanbul, 1290.
- Meriç, Münevver Okur, *Cem Sultan, Cemşid ü Hurşid*, Ankara, 1997.
- Mermer, Ahmet, "Azerî İbrahim Çelebi ve Nakş-ı Hayâl'i", *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi Amil Çelebioğlu Armağanı*, Yıl: 1991-1992, 1993, sy. 7, s. 473-500.
- Mîr Ali Şîr Nevâyî, *Hamse*, Hîve, 1295.
- Mîr Ali Şîr Nevâyî, *Hamse*, Taşkent, 1321.
- Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin, *Mecelletü'n-Nisâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi No: 628.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin, "Hamse", *İstîlâhâtü's-Şîriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa No: 625/18.
- Nergisî, *Hamse-i Nergisî*, İstanbul: Tatyos Divitciyan Matbaası, 1285 (Bulak, 1255).
- Nizâmî, Genceli, *Husrev ve Şirin*, çev. Sabri Sevsevil, İstanbul, 1955.
- Nizâmî, *Hikaye-i Heft-peyker*, çev. Emin Yümnî, İstanbul, 1289.
- Nizâmî, *Leylâ vü Mecnûn*, (Nesir diliyle çev.: Ali Nihat Tarlan), İstanbul, 1943.
- Nizâmî, *Külliyât-ı Hamse*, Emir Kebîr (neşr.), Tahran, 1962.
- Nizâmî, *Hamse*, Şiraz, 1313.

- Nizâmî, *Hamse*, Bombay, 1304.
- Nizâmî, *Mahzen-i Esrâr*, çev. M. Nuri Gencosman, Ankara, 1964.
- Okay, Orhan ve Hüseyin Ayan (haz.), Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, İstanbul, 1992.
- Okuyucu, Cihan, *Hilmî-Bahrü'l-Kemâl*, Kayseri, 1995.
- Özcan, Abdulkadir (haz.), Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâyi'u'l-Fuzalâ*, c. I, İstanbul, 1989.
- Özyıldırım, Ali Emre, *Hamdullah Hamdî ve Divânı*, Ankara, 1999.
- Pala, İskender, "Hamse", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 13. bs., İstanbul: KapıYayınları, 2004, s. 188-190.
- Râmiz, *Âdâb-ı Zurafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 3873.
- Rızâzâde Şafak, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, Tahran, 1321.
- Safâyî Tezkiresi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 2549.
- Sâlim Tezkiresi*, İstanbul, 1315.
- Savi, Saime İnal, "Fars Edebiyatında Hamseler", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 1986, sy. 14, s. 37-45.
- Smith, G. M., *Yusuf-ı Meddah, Varka ve Gülşah, A Fourteenth Century Anatolian Mesnevi*, Edited with Translation, Glossary and Introduction, Leiden, 1976.
- "Subhîzâde Feyzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 525.
- Süleyman Fehîm, *Sefînetü'ş-Şu'arâ*, İstanbul, 1259.
- Tansel, Fevziye Abdullah, "Nizâmî-Şeyhî Hüsrev ü Şîrîn Mukayesesi", *İÜEF Tarih Dergisi*, 1950, c. I, sy. 2, s. 263-282.
- Tarlan, Ali Nihat, *İran Edebiyatı*, İstanbul, 1944.
- Tarlan, Ali Nihat, "İslam Edebiyatında Leylâ vü Mecnun Mesnevisi", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1922.
- Tezcan, Nuran, "Bursalı Lâmi'î Çelebi", *Türkoloji Dergisi*, c. VIII, Ankara, 1979.
- Tezkire-i Latîfî*, İstanbul, 1314.
- Tezkire-i Sehî*, İstanbul, 1325.
- Timurtaş, F. Kadri, "Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Yazan Şairlerimiz" (Agah Sırrı Levend'in notuyla beraber), *Türk Dili*, 1952, c. I, sy. 10, s. 567-573.
- Timurtaş, F. Kadri, "İran Edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Yazan Şairler", *Sarkiyat Mecmuası*, 1961, c. IV, s. 73-86.
- Timurtaş, F. Kadri, *Şeyhî ve Hüsrev ü Şîrîn'i*, İstanbul, 1980.
- Timurtaş, F. Kadri, "Şeyhî ve Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrînlerinin Konu Bakımından Mukayesesi", *TDED*, 1960, c. X, s. 25-34.
- Timurtaş, F. Kadri, "Türk Edebiyatında Husrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Yazan Şairler", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1969, c. IX, s. 69-95.
- Timurtaş, F. Kadri, "Türk Edebiyatında Hüsrev ü Şîrîn ve Ferhâd u Şîrîn Hikayesi", *TDED*, 1959, c. XI, s. 65-88.
- Togan, A. Zeki Velidi, "Ali Şîr", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay., 1941, c. I, s. 349-357.
- Tolasa, Harun, "XV. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1982, c. I, s. 1-13.
- Tuman, Nail, *İstanbul, Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu*, İstanbul, 1961.

- Ünver, İsmail, "Ahmed-i Rıdvân, Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti", Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, 1982.
- Ünver, İsmail, *Ahmedî ve İskender-nâmesi*, İnceleme Tıpkıbasım, Ankara, 1983.
- Ünver, İsmail, "Mesnevi", *Türk Dili*, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), 1986, sy. 415-416-417, s. 430-563.
- Ünver, İsmail, "Türk Edebiyatında Manzum İskendernâmeler", Doktora Tezi, AÜ DTCE, 1975.
- Vahîd-i Destgirdî, *Gencîne-i Nizâmî*, Tahran, 1310.
- Yûsuf-ı Meddâh, *Varka ve Gülşah*, Grace Martin Smith (neşr.), Leiden, 1976.
- Yüksel, Sedit, *Mehmed: İşknâme*, Ankara, 1965.
- Zebîhullah Safâ, *Tarih-i Edebiyat Der İran*, c. I, Tahran, 1347.

"Hamse" in the Turkish Literature

Mehmet ARSLAN

Abstract

Hamse is defined as a compilation of five pieces. As a literary term, it denotes "a group of works in Persian and Turkish literatures consisting of five *masnavis*. "The understanding of *hamse* in Turkish literature later expanded to signify a group of works entailing five pieces of prose or one collection of poetry (*divan*) and four *masnavis*. Initially encountered in the Persian literature, the *hamses* were later also embraced by the Turkish literature. Although the early examples comprised of mere imitations, they gradually gained originality, locality and thereby popularity, which allowed them to gain a significant position in literary literature.

Key Words: *Hamse*, *Masnavi*, Persian Literature, Turkish Literature, Nizami, Nevayi, Atayi.

Türk Edebiyatı'nda Hamse

Mehmet ARSLAN

Özet

Hamse, "beş eserden oluşan külliyat" anlamına gelmektedir. Edebî terim olarak "İran ve Türk edebiyatlarında beş mesneviyi ihtiva eden eserler topluluğu" demektir. Daha sonraları örnekleri tek olmakla birlikte beş mensur eserden, ayrıca bir divan ve dört mesneviden oluşan eserler topluluğuna da *hamse* adı verilmiştir. İlk örnekleri İran edebiyatında görülen hamseler, Türk edebiyatında da benimsenmiş, önceleri taklit yoluyla eserler verilirken daha sonra orijinallik ve mahallilik katılarak yazılmış ve büyük bir ilgi göyerek edebî literatürde yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamse, Mesnevi, İran Edebiyatı, Türk Edebiyatı, Nizâmî, Nevâyî, Atâyî.